

PINTÉR MÁRTA ZSUSZANNA

Az erdélyi diáktársaságok drámafordításai*

Tanulmányom két erdélyi diáktársaságról szól: az első a *Nagyenyedi Magyar Társaság* és az ahhoz kapcsolódó *Théátrális Társaság*, a másik pedig egy kolozsvári teátrális diáktársaság, amelynek a létezéséről csak nem régóta tudunk, s amely mindedig elkerülte a kutatók figyelmét. Ezeknek a társaságoknak fontos szerep jutott a magyar dráma- és színháztörténetben egyaránt: színházi előadásaik mellett hozzájuk fűződik három Molière-dráma lefordítása és nyomtatásban való megjelentetése is az 1790-es évek elején.

Ezeket a szövegeket részletesen elemezték már fordítási szempontból, de művelődéstörténeti és színháztörténeti jelentőségükre eddig kevesebb figyelem jutott. Modern kiadásuk kapcsán érdemes újra elővenni őket, és bemutatni azt a koncepciót, amelynek köszönhetően létrejöttek. Aranka György kultúrafelfogásában nagy szerepet játszott a színház, s pályájának korai szakaszában (1791 előtt), maga is írt és fordított drámákat, főként az érzékenyjáték regiszterében.¹ A *Gályarab avagy az újmódi gonosztévő* franciából, a *II. Richárd* és a *Bianka Cappello* németből fordított szövege komoly színpadi ismeretre utal, levelezése, röpiratai és saját társaságainak programja is azt bizonyítja, hogy kultúrafelfogásában és a nyelvhez való viszonyában is fontos helyet foglal el a színház. Munkásságának az iskolai színházzal való kölcsönhatását jelzi, hogy 1794. november 20-án a marosvásárhelyi református kollégiumban valószínűleg az ő fordításában játszották el a diákok a *Gályarab avagy az újmódi gonosztévő* című darabot egy napló híradása szerint.²

Aranka György hatása mindkét diáktársaságnál közvetlenül is érezhető: 1791-es országgyűlési beszéde lehetett az az ösztönző erő, amely a társulatok létrejöttéhez vezetett, s amely az első drámafordításokat inspirálta:

* Készült az OTKA/NKFI K 119865 sz. pályázatának segítségével.

1 Erről lásd legújabban: EGYED Emese, „A beavató műnem. Aranka György drámai munkái”, in *A szövegtől a scenikáig. Tanulmányok a magyar dráma- és színháztörténet köréből*, szerk. CZIBULA Katalin, DEMETER Júlia, PINTÉR Márta Zsuzsanna (Eger: Líceum, 2016), 512–527. Fontos azonban megemlíteni, hogy Arankának egyetlen vígjátékfordítása sincs.

2 VARGA Imre, *A magyarországi protestáns iskolai színjátszás forrásai és irodalma, Fontes ludorum scenicorum in scholis protestantium in Hungaria*, (Budapest: MTAK, 1988), 451. [HTTP://REAL-EOD.MTAK.HU/46/1/EKK_23.PDF](http://real-eod.mtak.hu/46/1/EKK_23.pdf)

Egy magyar játékszinnek felállítását talán legelől kell vala tennem azok között a teendők között melyek anyai nyelvünk gyarapítására s közönségesedésére szolgálnak. Bizonyos, hogy a legfőbb eszköz.³

Közvetlen ösztönzést jelenthetett az is, hogy 1785 óta sorra jönnek létre az irodalmi diáktársaságok a papneveldekben, a katolikus és a protestáns középiskolákban,⁴ s ezekről a magyar nyelvű sajtó (a *Magyar Hírmondó*, a *Magyar Kurir*, a *Hadi és Más Nevezetes Történetek*) mindig részletesen beszámolt, közölve céljaikat, programjukat s a tagok névsorát is. Ahogy Fehér Katalin kutatásai bizonyítják, a magyar nyelvű sajtó szerepe jóval nagyobb volt ezeknek a társaságoknak a létrejöttében és működésében, mint eddig gondoltuk.⁵

Az 1790. március 20-án megalakult Soproni Magyar Társaság (amely a nagyenyedi társaság egyik mintaadója volt) már megalakulásakor hivatkozott a *Hadi és Más Nevezetes Történetek*ben olvasott tudósításra, amely a komáromi társaságot mutatta be. Ez ösztönözte a szervezőket arra, hogy Péczeli Józsefhez, az ottani kör vezetőjéhez forduljanak, segítséget kérve tőle a saját társaságuk megalapításához, amely végül is öt taggal jött létre, Kis János és Németh László vezetésével. A *Hadi és Más Nevezetes Történetek* nemcsak azzal segítette a diákokat, hogy részletesen beszámolt a megalakulásról, hanem azzal is, hogy újság első évfolyamát ajándékként megküldte Sopronba.⁶ Az alapítók távozása után a társaság 1791 őszén újjászerveződött, ekkor már 11 taggal, s ettől kezdve jegyzőkönyvben rögzítették az ülések programját. A társaság célkitűzései nagyon hasonlóak az enyediékéhez: idegen nyelvekből való fordítás és eredeti művek írása, de úgy, hogy „1. A könnyebbekben tegyük első próbáinkat; 2. fő tzelünk benne az legyen, hogy ízlésünket mind inkább javítsuk, érzéseinket nemesítsük, s a dolgokról ítéletet hozó tehetségünket gyarapítsuk”.⁷ A társaság egy magyar nyelvű színelőadással lépett először a nyilvánosság elé, 1792. április 30-án Lakos János tag *Hunyadi László* című darabját adták elő (a szerző fellépésével) a társaság tagjai.⁸ Az előadásról beszámolt a bécsi *Magyar Hírmondó* is, amely szoros kapcsolatot alakított ki az ekkor már levelező tagokkal is kibővült társasággal.⁹ Ekkor választották meg tanár-elnöknek Raits Péter professzort, aki 1824-ig vezette a Magyar Társaságot, zsebkönyvet azonban csak 1804-ben adtak ki először.

3 JANCSÓ Elemér, *Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai*, (Bukarest: Akadémiai, 1955), 32.; *Aranka György erdélyi társaságai*, s.a.r. ENYEDI Sándor és UGRIN Aranka (Budapest: Szépirodalmi, 1988), 79.

4 Erről lásd: BODOLAY Géza, *Irodalmi diáktársaságok 1785–1848*, (Budapest: Akadémiai, 1963).

5 FEHÉR Katalin, „A magyar irodalmi diáktársaságok és a sajtó”, *Magyar Könyvszemle*, 116 (2000): 379–389.

6 BODOLAY, *i. m.*, 127–128.

7 *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, 1790, 705–708.; FEHÉR, *i. m.*, 385.

8 *Magyar Hírmondó*, 1792, I. 701–702.; *Színházi hírek 1780–1803*, szerk. WELLMANN Nóra, *Színháztörténeti Könyvtár*, 13 (Budapest: Magyar Színházi Intézet, 1982), 114.

9 1792 őszén felolvasták a Társaságban az újság szerkesztőinek hozzájuk küldött levelét. BODOLAY *i. m.*, 129.

A társaság nem nélkülözte az arisztokrata pártfogókat sem: báró Lakos János mellett az Esterházy és a Széchenyi család tagjai is megjelentek a gyűléseken, illetve a színelőadáson.¹⁰ A társaságnak voltak erdélyi levelező tagjai is, s 1794-ben Aranka György Magyar Nyelv-művelő Társasága is felvette velük a kapcsolatot.¹¹

1791 végén a pesti egyetemen Vályi András, a magyar nyelv és irodalom tanszék első professzora szervezett egy diáktársaságot, melynek megalakulásáról hosszú cikkben adott hírt a bécsi *Magyar Hírmondó*.¹²

A Magyar Nyelv és Literatura érd. Tanítójának Ns. Vályi András Úrnak esz-közléséből, Társaságba lépett az itt tanuló Ns. Magyar Iffjuság olly nemes tzel-lal, hogy magát a Literaturában tökéletesebbítse, s ennél fogva ő is eszköz lehessen a Magyar Nyelvnek közönségésítésében, s fel virágoztatásában.

A cikk szó szerint közli a társaság röpiratát, tulajdonképpeni programját, melynek fő célkitűzése,

hogy a nyelvbéli igaz ízlés, az ékes nyelvezés, a szép tudományok és mesterségek, mind általunk, mind pedig eszközlő igyekezeteink által méltóképen gyarapoggyanak.¹³

A röpiratot elküldték az íróknak, magyar főnemeseknek, tisztviselőknak és a nemes vármegyéknek is.¹⁴ A társaság előülője gróf Cziráky Antal lett, az alakuló ülést 1792. január 11-én tartották, február 21-én egy kis „alakuló próbagyűlés volt”, majd gyászünnepelet rendeztek április 20-án. Az ezeken elhangzott versekből és beszédekből állt össze a társaság zsebkönyve, melynek kiadását Szabolcs vármegye és a hajdúvárosok támogatása tette lehetővé. A *Pesti Magyar Társaság kiadásának Első Darabja*¹⁵ Pesten jelent meg 1792-ben, de már a nagyenyediek zsebkönyve után.¹⁶

Ezek voltak tehát az erdélyi társaságok előzményei, példái. A Nagyenyedi Magyar Társaság 1791. október 18-án (más források szerint szeptember 7-én¹⁷) alakult meg 35

10 BODOLAY, *i. m.*, 130.

11 Levelező tag volt Szendrei Veres Dávid és gróf Bethlen Elek. BODOLAY, *i. m.*, 132.

12 *Magyar Hírmondó*, 1792, I. Toldalék, 300–310.

13 FEHÉR, *i. m.*, 382.

14 BODOLAY, *i. m.*, 120.

15 A második kötet azonban már nem jelent meg, csakúgy mint a nagyenyedi és a soproni társaságnál sem.

16 A kötet részletes ismertetését lásd: BODOLAY *i. m.*, 645–648. A kötetben 9 prózai mű és 12 vers van a diákoktól, valamint egy hosszú rész *Ártatlan mulattságoknak Próbáji* címmel Káts István plébános-tól, aki szintén csatlakozott a társasághoz. A művek egy része fordítás, összesen 13 ifjú műve szerepel a kötetben, közülük többen (ifj. Bessenyei György, Horváth János, Jankovits Miklós) több verset is közölnek.

17 VITA Zsigmond, *A Bethlen kollégiumi színjátszás a XVII–XVIII. században*, Erdélyi Tudományos Füzetek, 158 (Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1943), 8.

taggal. A társaság célja „a Magyar Nyelv művelése”, a tagoknak a magyar ékesszólásban való gyakorlása. A társaság programjában az alábbiak szerepeltek:

1-ször. Fordít Deák, Német, Frantzia és Görög Könyvből; nevezetesen víg és szomorú Játékot, gyermekek nevelésére tartozó könyveket, 'sa't. – 2-szor. Ki adott matériákra dolgozik eredeti Odákat és egyéb formában öntött gondolatokat, helyek és indulatok le-festésit. – 3-szor. Ide hátrább [később] eredeti Magyar Theátrális Játékokat. Holmi Tudományos vizsgálódásokat Históriába és régiségbe. Magyarúl akár köttetlen, akár kötött beszédbe. Vagynak a' Tagok közt Úrfiak, első rendű Deákok és Gyermekek is, azért vették bé utolsókat, hogy szokjanak. Ugyan tsak nevek nints a' Társaság tagjainak nevei közt, és nem annyira munkás, mint Tanuló Tagok. De azonba, az Enyedi Professzorok közül egy sem Patronussa a' Társaságnak. Sőt ha merik is a' világ szájától mondani, de szeretnék, hogy a' fiu ne legyen jobb ember az attyánál.¹⁸

A program tehát első helyen éppen a fordítást jelöli meg, s a felsorolásban a víg- és szomorújátékok vannak legelöl. Az irodalmi korpusz növelésének második módja a pályázat: az előre kitűzött témák alapján klasszicista ódák és egyéb leíró költemények készítése. Végül következik a sorban az eredeti művek írása, amelyet tehát megelőz egyfajta felkészülési folyamat: a fordítás az első lépcső az eredeti mű felé. Érdekes itt is a témák és műfajok felsorolása: a teátrális játékok készítése az elsődleges, ezt követi a verses és prózai tudományos irodalom. A tudósítás szerint

Nagyobb része a Professoratusnak, kik között vólt a Rector, nem tsak helybe hagyta, és meg engedte tzeljokat bé-küldött Követtyeik előtt, sőt minden kitelhető segítséget is ígért szembe; vóltak olyanok is, akik nem találván némelly bé-járós (tyúk fogó, nyúl sütő) Déákjainak, és Attyafiainak nevé a Társaság Tagjainak nevei közt, ez iránt kedvetlenségeket kimutatták, de ugyan tsak nyilván ellent nem mondtak, hanem alattomba való ijesztgetésekkel, és ígéretekkel némelly Tagjait a Társaságnak el-idegenítették, ugy hogy tsak 22 maradt. Ezen kívül a közönséges Letzkéken, majd minden órán elé hozta némelly ember a Társaságot, és tsufolódott véle.¹⁹

Fehér Katalin szerint az idegenkedésnek nem kicsinyes személyi, hanem sokkal inkább politikai okai lehetnek: mivel a társaság „nem pusztán irodalmi és nyelvművelési, hanem tudományos és pedagógiai törekvésekkel jött létre”, „nem csoda, hogy 1791-ben a professzorok (köztük olyan neves és országosan elismert tudósok, mint Herepei Ádám, Benkő Ferenc, Bodola János) elzárkóztak a társaság támogatásától, hiszen minden társasági összejövetel, bármilyen céllal is hirdették, felkeltette a francia forradalom elveinek terjedéstől rettegő hatóságok figyelmét”. Sámuel Aladár szerint viszont éppen

¹⁸ *Magyar Kurír*, 1791, II. 1604. *Magyar Kurír*, 1791, II. 1646–1647.

¹⁹ *Magyar Kurír*, 1791, II. 1647. Idézi: FEHÉR, *i. m.*, 337.

Benke Mihály, Herepei Ádám és Benkő Ferenc voltak a társaság patrónusai,²⁰ (ezt alátámasztja pl. az is, hogy Benkő Ferenc volt az *Erdélyi Játékos Gyűjtemény* (1793) egyik terjesztője, így aligha lehet színház-ellenességgel vádolni²¹), s csak a latin és a görög nyelv tanára, Nemegeyi János volt ellenséges a diákokkal. Végül 18 diák nevét ismerjük a tagok közül. A diákok elszántságát mutatja, hogy már a következő évben jelentkeztek egy magyar nyelvű antológiával, amelyben (az eredeti teátrális játék kivételével) valamennyi megígért műfaj ott van. A kötet címe: *Próba mellyet anyai nyelve' tanulására tett a' Nagy enyeden tanuló ifjak között fel-állott magyar Társaság. Nyomtatattott a' Társaság költséggével. Kolozsvárat, A' Reform. Kol. Betüivel. 1792. Esztend.* Ez a címtípus nagyon gyakori a 18. század végén, s úgy tűnik, hogy sokszor valamilyen módon a fordításhoz, a fordítások „próbájához” kapcsolódott.²² 1791-ben Aranka György fordítása is hasonló címmel jelent meg Kolozsvárott: *Az igazgatás formáiról, és az uralkodók kötelességeiről, edgy próba a II. Fridrik prussiai király munkái közül: fordítás a' 6dik darabból.*²³ Bodolay Géza szerint a társaságok zsebkönyveire általában kétféle címadás jellemző: „vagy azt akarták jelezni, hogy hogy itt az ifjúság próbálkozásairól van szó, ne várjon tehát a közönség érett műveket (*Próba, Próbamunkák zsengéi, Kis koszorú*), vagy arra utaltak, hogy az ifjúság jelenti a megújulást, a kezdetet (*Virágkosár, Tavaszi virágok, Virágfüzér* stb.)”, de a későbbi társaságoknál előfordul a klasszicista jelleget hangsúlyozó cím is (*Parthenon, Aglája*).²⁴

A kötet címét a bevezető így indokolja:

Nem a Ditséret kívánása, sem a Jutalomra való alaton indulat: hanem Kedves Anyai Nyelvünkhöz buzgó Szívünk indított fel, hogy ott, ahol a Nagyobbak megindultak előll, mi is Ifjak az ő töréseken próbát tegyünk.

A kötet mecénása a társaság egyik kezdeményezője, gróf Torotzkai Pál volt, mivel a társaság – akárcsak a pesti és soproni diákok – arisztokrata pártfogót keresett a működéséhez. A könyv megjelenéséről a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* is beszámolt.²⁵ A zsebkönyvben 54 (eredeti, illetve fordított) vers, három rövid értekezés és két vígjátékfordítás jelent meg.²⁶ Ez utóbbi a kötet második felében kapott helyet: *Az erőszakos há-*

20 SÁMUEL Aladár, „A nagyenyedi Magyar Társaság”, *Fővárosi Lapok* 1891. Idézi: VITA, 1943, i. m., 8.

21 WELLMANN, i. m., 145.

22 *Szívet sebheto' s elmét gyönyörködtetéssel tanító római mesékben tett próba*, ford. MÁNDI Sámuel. *Erkölti és mezei három énekek, mellyeket mintegy proba gyanánt ki-adott és barátainak szenteltettek lenni akart B. Hari Péter*, Bécs, 1789. *Jósef el-adatása : egy próba-tétel Milton szerént Hunyadi Ferencz által*, 1795. *Próba-tételek, mellyeket készített Székely József Debretzenbenn*, 1804. *Új próba melly szerint jó volna ezután írni, és nyomtatni a' magyar nyelven, ha az olvasó közönség helyesnek találná: vétetett a' grammatica első darabjából*, 1794. (DIÓSZEGHY Sámuel)

23 Németből ford. ARANKA György, (Kolozsvár: 1791).

24 BODOLAY, i. m., 644.

25 WELLMANN, i. m., 118.

26 Az általam használt példány jelzete: MTAK Kt 540.281

zasság a kötet 165–216., *A kéntelenségből való orvos* a 217–300. lapon olvasható. Nincs tartalomjegyzék, az olvasóhoz szóló bevezetés után rögtön az első vers következik, a kötet első versblokkja a társaság tagjaihoz szóló buzdítást kifejező költeményekből áll: *A munkásságra való serkentés* (5), *Ugyan a munkásságra való serkentésről* (7), *Más ugyan ezen Matériáról* (9), *A' Társaság' Párt-fogóihoz* (11). Ezután következik az első vers gróf Torotzkai Pál tiszteletére, ezt a kötetben még további húsz (!) vers követi. Külön blokkba kerültek a gróf születésnapjára készült dicsőítő versek és a névnapra köszöntők is. A legelső vers azt a fikciót erősíti, miszerint a mecénásnak szóló hálaadó versek a mecénás akarata ellenére születtek meg (és láttak napvilágot a gróf bőkezűségének köszönhetően!), a kötet elfogadásának a gesztusa tehát mintegy kényszer a nagylelkű ifjú számára:

Gróf Torotzkai Pál Társaságunk' Feje,
Nemess gyűlésünknek érdemes eleje!
Vallyon a' Nagyságos tselekedetéről
Szóljak-é valamit, 's jó szívűségéről?
[...]
Nagysádba többet nyert sokkal társaságunk,
Hogy sem mint lehetett volna kivánságunk.
Ki mondjam é mi az, --- hogy magát ígérte
Ah betses ajándék! hát mit adjunk érte?
Alázatos szívet: még egyebünk nintsen,
Nem-is kap annyira nagyságod a' kintsen.
[...]
Ki nagy lelkűségét akkor meg-mutatta
Hogy rolla ne irnánk, mikor meg tiltotta.²⁷

Ugyanez a poétikai játék kerül elő ez egyik értekezésben is, amely egy Montesquieu-anekdota ürügyén ezt a gondolatot értelmezi: „Szép Virtus jól tenni: de nem kisebb virtus a' Jó téteményért való köszönetet el-nem fogadni”.²⁸ A történet után ott a párhuzam Torotzkai Pállal: „Ah! Méltóságos Született Gróf Torotzkai Pál Urfi! Valósággal benned találok a' mindennel jól-tévő Gróf Monteskiőnek nagy Lelkét!”²⁹ A párhuzam alapja természetesen a hála visszautasítása, és az, hogy Torotzkai nemcsak a költségeket biztosította a társaság működéséhez, hanem a pártfogója is lett, s emellett maga is vállalta a nyelv pallérozásának munkáját. Ez utóbbit nem fejt ki az értekezés, de gondolhatunk arra is, hogy esetleg Torotzkai versei is ott vannak a kötetben. A születésnapjára készült tíz vers közül külön figyelmet érdemel az az allegorikus költemény, amely a pálcza színének, formájának, részeinek leírásával a nemesi erények, a virtus allegorikus rajzát adja *Egy Gróf számára készített, és Születése Napján ajándékba küldetett*

²⁷ *A' Nemes Szív Gróf Torotzkai Pál Urfi eö Nagyságához, Próba*, 19–20.

²⁸ *Uo.*, 61.

²⁹ *Uo.*, 64.

páltza címmel.³⁰ A következő verset a logikai osztály diákja írta („Nékem a’ penészes Logika kenyerem”), ebben Hektorhoz, Herkuleshez, Cézárhoz, Akhilleuszhoz hasonlítja Torotzkait.³¹ A névnap versek között van egy Mihály-névnapi vers is, nem tudni, ki a címzettje, de rendkívül gyenge verselmény: „E’ kis Társaságot, melynek tagja vagyok/Ajánlom, tudván azt, hogy jóságid nagyok”³²

A versek stílusa és verselési formája (általában felező tizenkettes, páros rímmel) a református kollégiumokban szokásos mintákat követi. Csokonai versgyakorlataihoz hasonlóan az üdvözlő versek mellett propozíciós versek, sententiák és picturák követik egymást, ugyanazt a témát ketten-hárman is megverselték (a békességről, a rágalmazásról), de gyakori téma a valódi nemesség, az érdem, az erkölcs, a virtus kérdése is: „Sokan fitogatták azt a’ nemességet/A’ melly kutyabőrből vészen erősséget”³³ A *Meg állhat a’ Szabadság a’ Királyok alatt* című vers a felvilágosult abszolutizmus dicsérete.

A mitologikus beszédmód a kötet egészére jellemző,³⁴ de különösen hangsúlyos a kötet utolsó egységében, amely változatos verselésű, bukolikus költeményekből áll, bár ezek többsége is iskolai feladatként készülhetett. Itt a szerelmi téma (*Panasz, Bútszás*) is gyakori, bár a kötet első felében mindössze egy szerelmes verset találunk, Silviához (*Egy Kedves* címmel). A fordítások Horatiustól és Klopstocktól valóak. Horatius fordítása – egy sajtótudósítás szerint – már a társaság megalakulása előtt is gyakori feladat volt. A tudósítás február 4-én kelt, szerzője valószínűleg egy akadémiai tagozaton tanuló diák, aki a kisebbek praeceptoraként tanított ekkor: humorral átszótt levélben számol be arról, hogy nemcsak a debreceni és sárospataki kollégiumban vannak irodalmi próbálkozások, hanem Nagyenyeden is: példaként éppen azt a diákját hozza elő, aki

30 *Uo.*, 74.

31 *Uo.*, 78.

32 *Uo.*, 34.

33 *Uo.*, 13.

34 A kötet tartalma: A munkásságra való serkentés (5), Ugyan a munkásságra való serkentésről (7), Más ugyan ezen Matériáról (9), A’ Társaság’ Párt-fogóihoz (11), A’ Nemes Szív Gróf Torotzkai Pál Urfi eő Nagyságához (19), Horátz Első könyvének Utolsó éneke (21), Egy Párt-fogóhoz Neve napján (33), Ugyan azon Név napra (35), Ugyan arra más (38), Más (40), A’ Nemes Vér (42), Egy Kedves (48), A békességről (48), Más ugyan a békességről (51), A’ Rágalmazásról (53), Egy Plánta (55), A’ Rágalmazás (57), A Békekéség és Hadakozás égyben vetése (59) [prózai szöveg, értekezés], Szép Virtus jól tenni: de nem kisebb virtus a’ Jó tétéményért való köszönetet el-nem fogadni (61) [próza], Egy nemes Szívnek tulajdonságiról (65) [a témája a virtus, antik példákkal], Meg állhat a’ Szabadság a’ Királyok alatt (71), Egy Gróf számára készített, és Születése Napján ajándékba küldetett páltza (74), Más ugyan ahhoz (78), Más olyan színű (81), Más olyan színű (85), Más olyan színű (87) [prózában, mitológiai], Hasonló dologról (89) [epigramma], Más olyan színű (90), Más olyan színű (91), Más ilyen színű (94) (sic!), Más olyan színű (95), Más olyan színű (96), Más olyan színű (97), Más (99), Égy Falusi Ének (100), [Esopus nyomán], Alcione siráma (108), Az Élet’ bizonytalanságáról (110), A’ Pirámis és Thisbé Szomorú Történeteknek le-írása egy Szabad Gondolkozás szerint (118), Horátz I. Könyv 8dik Od. fordítása (124), Égy tapasztalás a’ Commune Genusról (126), Kloris (128), Panasz (131), Égy Tsók (Fillis és Damétas enyelgése) (132), 136 Dámon és Czécília (137), Szoros fordítás Klopstock szerént (140), Younghoz (142), Czidlihez (143), Adonis Sír-halma’ Fordítása, Égy szép Mező (150), Égy Ifju Szeretője után kesereg (152), Égy jó barát és annak Sír-halmi (155), Kérdés (157), Ének Szeretővel való öszve jövés (159), Bútszás (162).

Horatius II. könyvének 10. énekét első hallás után lefordította.³⁵ A beszámoló nemcsak emiatt érdekes: jól mutatja azt is, mennyire fontos volt az egyes kollégiumok számára a sajtóban való megjelenés, a kezdeményezések nyilvánossá tétele, milyen presztízse volt egy-egy híradásnak.

A művek mellett sehol sincsen név, még a nevük kezdőbetűit sem tüntették fel a szerzők, fordítók, akiket a Társaság tagjai között kell keresnünk. A Társaság névsora magában a kötetben olvasható (a nevek mellett feltüntetem, mikor iratkoztak be a kollégiumba): *publicusok* (vagyis világi pályára készülők, jómódú diákok): gr. Torotzkai Pál, Miske József (1786),³⁶ Kasza András, Bálint Sámuel, Szalánczi Lajos, *deákok*: Szentpáli Lőrinc (1783),³⁷ Boda István (1783),³⁸ Vajna Elek (1783),³⁹ Vajna Zsigmond (1783),⁴⁰ Vadasdi István (1785),⁴¹ Veres Pál (1786),⁴² Kis László (1788),⁴³ Bertalan József (1789),⁴⁴ Fartzádi Benjámin (1789),⁴⁵ Török György (1789),⁴⁶ Kenderesi Dénes (1790),⁴⁷ Vadasdi

35 „N.Enyed, 4-dik Febr. – Kedves Ur! – „Miólta mind tsak várom, hogy az Ur az én Oskolai társaimnak naponként lett megvilágosittatásáról, és a szállás alaton vóltához képest alkalmas ki-palléroztatásáról, kedves Ujság leveleiben bár leg-kisebb emlékezetet tégyen, már egynehány szomorú esztendőket számláltam. Meg-vallom egy kis nemes irigységgel néztem, miképpen az Úr, a Pataki és Debretzeni Oskoláknak fényét, a két M. Haza felett gyakor izekben ragyogó sugárokkal ki-terjesztette. Holott az én társaimnak nem is a legnemtelenebb sárból formáltatott elméjek nem hideg tüztől elevenített. Én tsak egy két sor Verset bátorkodtam (minthogy a Tejbe fulladt Légyről való fordítása hosszabbatska) az Ur eleibe botsátani, mellyeket nem régiben egy tanítványom Horácz II-dik Könyve 10-dik Énekéből, az alatt míg a gyengébbeket ugyan azon Ének meg-értésében gyakoroltam, fordításom egyszeri hallása után szemeim előtt irt. Azt reméllem tsak ezekből is – lehet hitelesen azt gyantani, hogy ha közöttünk a gyermek így gondolkozik, a fel-serdültebben sem szunyodnak. Örvendjen az Ur, mi pedig ezer köszöneteket mondunk, a Magyar Múza hasznos fel-találásáért. Olly fákllya vala ez Társaimra nézve, melynek tisztá fénye az ő elméjekben-is hathatos előmenetellel világolt. Nagy kár, hogy némelykor ki fogy a tápláló Olaj belőlle.” *Magyar Kurír* 1790. I. 221–222., FEHÉR, *i. m.*, 387.

36 JAKÓ Zsigmond, JUHÁSZ István, *Nagyenyedi diákok (1662–1848)*, (Bukarest: Kriterion, 1979), 186. A kollégiumi diákok névsorát Jakó Zsigmond tette közzé, így a továbbiakban ráhivatkozunk szerzőként.

37 JAKÓ, *i. m.*, 184.

38 *Uo.*

39 *Uo.*

40 JAKÓ, *i. m.*, 185. Vajna Zsigmond később a kollégium tanára lett. Művei: *Májusi idvezlet a természet örök urához, ahoz alkalmazott énekekkel*. Más *emléknapi hálás idvezlet hazánk ditső fejedelméhez a nagy Bethlen Gáborhoz, mint a nagyenyedi ns. ref. kollégium halhatatlan alkotójához*, Nagy-Enyed, 1831., *A magyar mint honnyelv, vagy Honnina innepe*, Maros-Vásárhely, 1838. Szinnyei szerint „Van még egy halotti verse az Erődi Mihály, Halotti beszéd gr. Bethlen Rozália felett febr. 19. 1832. Nagy-Enyed, 1832. cz. munka végén, 77–84. l.” <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>

41 JAKÓ, *i. m.*, 187. Szinnyei szerint két munkája is megjelent nyomtatásban: *Didó panasza. A szent koronáról írt versek*, Bécs, 1790. (a *Magyar Kurír* Toldalékában a 92–95. lapon), *Gróf Teleki László emlékezete*, 1800. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>

42 JAKÓ, *i. m.*, 187.

43 *Uo.*, 189.

44 *Uo.*, 189.

45 *Uo.*, 189. Később rector lett.

46 *Uo.*, 189.

47 *Uo.*, 191.

Márton (1790),⁴⁸ Pap Mózes (1791)⁴⁹ és Miske Pál (1791).⁵⁰ A névsorban szereplő deákok mindegyike szerepel Jakó Zsigmond adattárában, kivéve a publicusokat: ahogy Jakó is írja, a polgároknál szállást tartó vagy saját háztartást vivő, jómódú diákok neve nincs benne a matrikulában.⁵¹ A felsoroltak későbbi irodalmi munkásságáról semmit sem tud Szinnyi adattára, csak Vajna Zsigmond és Vadasdi István publikált később (főleg alkalmi) műveket. Torotzkai Pál felnőttként továbbra is a színpártoló magyar főurak sorába tartozott: a nevét megtalálni abban az 1814-es lajstromban is, amelyben a kolozsvári színház felépítésére adakozó, reménybeli mecénásokat írták össze.⁵²

Ahogy láttuk, a soproni társaság megalakulása lehetett az egyik ösztönzője a nagyenyedinek. A zsebkönyv kiadásával azonban éppen az erdélyi diákok adtak mintát, az elsőként megjelenő *Próba* szerkezetét, felépítését, terjedelmét követi a soproniak évkönyve is 1804-ben.⁵³ A belső oldalon olvasható *Jelentés* ezt írja:

Társaságunk' Próba-Munkái 'Sengéjének első darabjában költeményeket ajánlunk a' N. Magyar Közönségnek. Vagynak ezek között sok oly darabok, mellyeket a' Szerző Uraknak mintegy tudta nélkül adtunk sajtó alá. Megfog-nak (!) mindazonáltal ezek nekünk engedni, 'S nem fogják hibának tartani tselekedetünket, tudván, hogy ők is a Társaságunkhoz tartoznak; 's azok a' Munkák, mellyeket még ifjúságjokban szerzettek, 's itt az Érdem-Könyvbe való írásra méltónak ítéltettek; vagy később hozzánk küldötenek, – nem tsak magoké már, hanem az egész Társaságé legyenek.' [...] A' Második Darabban folyó-beszédbeli munkák fognak megjelenni.⁵⁴

A közölt művek nagyrészt az ifjak munkái, de vannak köztük olyanok is, melyeket „más Érdemes hazafiak felbuzdításunk végett” küldtek el a társaságnak. Az 50 vers 1792 és 1804 között keletkezett, jól látható, hogy az 1804-es versek egy része külön a kötetbe íródott, alkalmi vers, és a kötet megjelenésére, a társaság évfordulójára reflek-

48 *Uo.*, 191.

49 *Uo.*, 192.

50 *Uo.*, 192.

51 *Uo.*, 43.

52 1814. szeptember 1-jén a Kolozsvári Teátrális Bizottság levelet intézett a haza nagybirtokosaihoz és azokhoz, akik tekintélyes vagyonnal rendelkeztek, felkérve személy szerint mindenkit, hogy anyagi támogatást nyújtsanak a színház felépítéséhez: „Azon nemzetünkhez buzgó kedves hazánkfiái, és édes leányai neveiknek feljegyzése, kikhez a Theátrális Bizottságnak bizodalma vagyon, hogy a magyar játszószínt melyek bévégzésére szükséges segedelmet meg nem tagadják. Az adomány bévételére itt Kolozsváron a kollégium perceptora Szathmári Pap Dániel kéretett fel. A vármegyékben és székekben a Méltóságos Főtiszt Urak fognak biztosokat kinevezni. Ezen lajstrom nem a rang, hanem a betű szerint készített. B. Apor Lázár, [...] M. Aranka György, [...] Gr. Torotzkai Pál [...]. (Sepsiszentgyörgyi Levéltár, 8. Fond, 2148. dosszié, 7–12. lap) http://www.3szek.ro/load/cikk/59042/adatok_a_kolozsvari_koszinhaz_epiteserol

53 *A' sopronyi Magyar Társaság' próba-munkáinak 'sengéje*. Első darab. Sopronyban, A' Társaság költségén. Az MTAK-ban levő példányra (jelzete: 311.285) ráírva kézzel: T. Pánczél Dániel Úrnak, á S. M. T.

54 A szöveget közli: BODOLAY, *i. m.*, 648.

tál. A *Próba* című zsebkönyvben nincsenek nevek, a pesti társaság zsebkönyvében minden szerző a saját nevével szerepelt, Sopronban a szerzők kezdőbetűi olvashatóak a versek alatt. A versek itt is a versgyakorlatok témaválasztását követik (*Az érzés, Az öreg-ség, A'böltesség, A'tsillag* stb.), egy részük szerelmes vers, de van gyászvers (*Paulovna muzka tsászári nagy hertzeg és magyar nádor-ispányné aszszony halálára* 1801. H. B. 79.) és örömmóda is (*A' haza, örömmünnekor* D. G. 82.).

Visszatérve a *Próba* című nagyenyedi kiadványhoz, az itt közölt névsor a subscribálás ideje szerinti sorrendben adja meg a neveket, a legidősebbek 1783-ban, a legfiatalab-bak 1791-ben iratkoztak be a kollégiumba.

A két színjátékkal kapcsolatban a legfontosabb kérdés (a fordító személyének azonosításán túl), hogy honnan és hogyan tudtak ilyen jól a társaság tagjai franciául, és ki alakította az irodalmi ízlésüket? Miért éppen két Molière-vígjátékot választottak a kötetbe a diákok? És miért éppen ezt a két darabot? Az első kérdésre egyelőre nagyon bizonytalan válaszaink vannak. Az közsímtény, hogy Erdélyben ekkor még a Magyarországinál is jóval népszerűbb a francia nyelv és a francia irodalom, sőt, a fordítói mozgalom francia iránya elsőként éppen innen indult, Teleki Ádámnak köszönhetően.⁵⁵ Baranyai Zoltán az erdélyi főurak francia műveltsége mellett főként a Svájcban tanuló protestáns diákoknak tulajdonítja a francia nyelv és kultúra erdélyi elterjedését.⁵⁶ A marosvásárhelyi kollégiumban már 1764-ben megkezdték a francia nyelv oktatását, de ez nem volt kötelező.⁵⁷ Úgy tűnik, hogy a diáktársaságok mögött álló patrónusi kör és egy-egy, a francia nyelvért és irodalomért rajongó tanár hatása együtt kellett ahhoz, hogy az irodalmi tájékozódás a francia művek felé forduljon. A nagyenyedi könyvtár 1764-es katalógusa szerint az anyag nagyrészt latin nyelvű volt, de volt egy kevés német és francia könyvanyag is.⁵⁸ (Ennek a könyvtár 1688-as katalógusában még nincs nyoma⁵⁹). A lajstromokban nem szerepelnek Molière-kötetek, így azokat talán a tanároktól vagy éppen valamelyik főúri magánkönyvtárból kaphatták meg a diákok. A francia nyelv tanulásához azonban több szótár és nyelvkönyv is a rendelkezésükre állt, ezek Teleki József (1675–1732) könyvanyagából kerültek a kollégiumba.⁶⁰

55 A témáról Egyed Emese több fontos tanulmányt is írt: pl. EGYED Emese, „A francia szín”, in EGYED Emese, *Láttató világok*, (Marosvásárhely: Mentor, 2014), 300–317; EGYED Emese, „Neoklasz-szicizmus az erdélyi magyar irodalomban”, *Erdélyi Múzeum* 53 (1991): 100–121.

56 BARANYAI Zoltán, *A francia nyelv és műveltség Magyarországon a 18. században*, (Budapest: 1920), 138–147. Külön fejezetet is szentel a témának: *A francia hatás Erdélyben* címmel.

57 BARANYAI, *i. m.*, 128–129. A debreceni kollégiumban 1776-ban alkalmaztak francia nyelv-mestert.

58 MONOK István, „A nagyenyedi kollégium 1767-i évi katalógusa”, in *Fülöp Géza Emlékkönyv*, szerk. BARÁTNÉ HAJDÚ Ágnes (Budapest: ELTE, 1999), 127–130. http://real.mtak.hu/36334/1/Monok_enyedi_katalogus_FG_1999.pdf.

59 *Erdélyi könyvesházak II. Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Szászváros, Székelyudvarhely*. Jakó Zsigmond anyaggyűjtésének felhasználásával sajtó alá rend. MONOK István, NÉMETH Noémi, TONK Sándor. Szerk. MONOK István, Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 16/2 (Szeged: 1991).

60 Rácz Emese mindkét későbbi nagyenyedi könyvkatalógus (1752, 1764) átnézése után sem talált Molière- vagy Voltaire-kiadványokat, bár a „liber peregrino idiomate” címmel bejegyzettek között le-

A francia nyelvet népszerűsítő tanár talán Herepei Ádám volt (1756–1814), aki négy évet töltött a genfi egyetemen, s 1790-ben lett Nagyenyeden a történelem, az irodalom és klasszikus irodalom tanára. Fordításairól, irodalmi működéséről nem tudunk, de kiváló szónok volt, halotti beszédei miatt a kortársak sokra tartották.⁶¹ A róla készült halotti beszédekben azonban nincs nyoma annak, hogy a társaság patrónusa lett volna, és nem esik szó a francia nyelv és kultúra iránti elkötelezettségéről sem.⁶² Valószínűbb, hogy a franciás irodalmi divat követésében a patrónus, Torotzkai Pál ízlését kell látnunk. Ez az irodalmi divat a francia drámaszerzők közül a klasszicista szerzőket értékelte nagyra, az iskolai színjátszásban elsősorban Molière és Voltaire darabjait fordították le és állították színpadra. Mindkettőjük esetében kezdetben a latin volt a fordítás nyelve, csak a 18. század második felében jelennek meg a magyar fordítások. Voltaire-től az antik témájú és a történelmi tragédiák vannak jelen a magyarországi iskolákban: a nagyszombati jezsuita kollégiumban 1746-ban az *Orestes*⁶³ című darabját, később a *Mors Caesaris* (1750) és a *Catilina* (1760) című tragédiáját játszották, a *Brutust* 1792-ben éppen Nagyenyeden mutatták be, ahogy látni fogjuk.⁶⁴ A drámafordítói program keretében lefordított és a hivatásos színpad számára készült Voltaire-darabok is történelmi tárgyúak: 1772-ben Zechenter Antal lefordítja a *Geklen Adelaidát*, ezt követi 1778-ban a *Zaire* (Laczká János fordítása), majd *A hitető Mahomet* (Zechenter Antal, 1779) és Bessenyei fordítása, *A Hármás vitézek* (1779).

hetek még francia nyelvűek. Néhány cím a katalógusból: TACHARD, Guy, *Dictionnaire nouveau françois-latin*, Parisiis, Apud Andream Pralard, 1692; *Dictionarium novum latino-gallicum*, Parisiis, Apud Andream Pralard, 1693; Des PEPLIERS, Jean Robert, *Nouvelle Et Parfaite Grammaire Royale Française et Allemande*, Leipzig, M. G. Weidmann, 1722; *Dictionnaire François-Allemand et Allemand-François*, Oppenheim, Hierome Galler, 1614; VENERONI, Giovanni, *Italiänisch- Französisch- und Teutsche Grammatica*, Oder Sprach-Meister ..., Franckfurt-Leipzig, Andreä, 1724. Ezúton is köszönöm Rácz Emese áldozatos segítségét.

61 Herepei Ádám (1756–1814) a szászvárosi iskolában töltött négy év után maga is a nagyenyedi kollégium diákja volt 13 évig. 1782–1785 között a bázeli, a genfi és a marburgi egyetemen tanult, 1785-től báró Kemény Simon mellett volt nevelő, akit 1788-ban a marburgi egyetemre, 1789-ben pedig a genfi akadémiaira is elkísért. 1790-ben hívták meg Nagyenyedre tanárnak, ahol történelmet, poétikát és klasszikus irodalmat tanított. Jeles szónok volt, nyolc halotti beszédét őrzi ma az Országos Széchényi Könyvtár.

62 *A bölts férfinak érdemei: elő-adva egy halotti beszédben, mellyet... Herepei Ádám ... utolsó érdemlett tiszteletére készített... Budai János*. Kolozsváron, Reform. Koll. 1815. (Jelzete: OSZK 60.078/1.) *A közhasznú professzor és historicus: egy halotti beszédben... Herepei Ádám emlékezetére, elmondotta Hegedűs Sámuel*. Kolozsvár, 1814. (Jelzete: OSZK 60.078/2.)

63 VARGA Imre, „Voltaire »Oreste« című tragédiájának ismeretlen magyar fordítása”, in *Könyv és Könyvtár* 25., A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának Közleményei, 251 (Debrecen: 2003), 387–396.

64 ALSZEGHY Zsoltné TÉSI Edit, „Voltaire egykorú magyarországi színpadon”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 83 (1979): 5–6, 571–577; PENKE Olga, „Voltaire tragédiái Magyarországon a XVIII. Században”, *Filológiai Közöny* 31 (1985): 107–132; VARGA Imre, „Voltaire drámaköltészete és a magyarországi iskolai színjátszás”, *Irodalomtörténet* 34/84 (2003): 36–42.

Molière kultusza szintén évtizedekkel korábban megkezdődött már a magyar iskolai színháztársaságban,⁶⁵ s itt is a jezsuita tanárok voltak az elsők, akik műsorra tűzték Molière vígjátékait. Főként az *Úrhatnám polgárt* és a *Scapin furfangjait* fordították, adaptálták.⁶⁶ Ezt követték a piaristák, akik közül Simai Kristóf járult hozzá leginkább ennek a kultusznak a folytatásához: a Plautus *Mostellariája* és Molière *Scapin furfangjai* nyomán készített *Mesterséges ravaszság* (1785)⁶⁷ már az 1780-as évtizedben színre került Nagyenyeden,⁶⁸ így Molière már nem volt ismeretlen a nagyenyedi diákok előtt. Simai két későbbi fordítása, az 1790-es *Zsugori, telhetetlen fősvény ember* és a *Gyapai Márton feleségfeltő gyáva lélek* népszerű vígjátéka lett a hivatásos színházi repertoárnak is.⁶⁹

Bayer József ezt írja:

Hol kerestük e cultus indítékait? Az ország legnyugatibb szélétől, Körmöcbányán át egész Nagy-Enyedig, úgyszólván egyidőben, kimutatható közrehatás nélkül indulnak meg az első Molière-fordítások. Hogy mind a három helyütt az iskola a központja e cultusnak, ez nem iskoláink tanulmányi rendszerének az érdeme, mint inkább az azokban működő egyéneké. Része lehet a dologban annak az irodalmi iránynak is, mely Corneille Pétert, Voltairt és Racinet megismertetvén közönségünkkel, oda tereli a figyelmet a legkiválóbb comoedia-íróra is. Hiszen 1790 febr. havában egy kassai levelet közöl a *Magyar Kurír*, a melyben azt írja a lelkesült levelező: „hogy pedig a Magyar nyelv annál hamarabb folyóbbá légyen, és elterjedjen, a Comoediákat legjobb nyelvkortsollyáknak állítom”.⁷⁰

65 GRAGGER Róbert, „Molière első nyomai a magyar irodalomban”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 19 (1909): 147–166, 317–366; KILIÁN István, „18. századi iskoladráma Molière nyomán”, *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1979, (Debrecen: 1981), 439–463; DEMETER Júlia, „»Játékunkból vig oktatást vegyetek...« (A magyar nyelvű komédia a 18. század második felében)”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 102 (1998): 337–356.

66 Modern kiadásukat lásd: ILLEI János, „Tornyos Péter (1789)”, in *Jezsuita iskoladrámák (ismert szerzők)*, szerk. VARGA Imre, kiad. ALSZEGHY Zsoltné, CZIBULA Katalin, VARGA Imre, RMDE, XVIII, 4/1 (Budapest: Akadémiai–Argumentum, 1992), 445–500. Ismeretlen fordító, „A fennhéjázó (Eger, 1769)”, in *Jezsuita iskoladrámák (ismeretlen szerzők, programok, színlapok)*, szerk. VARGA Imre, kiad. ALSZEGHY Zsoltné, BEREZC Ágnes, KERESZTES Attila, KISS Katalin, KNAPP Éva, VARGA Imre, RMDE, XVIII, 4/2 (Budapest: Akadémiai–Argumentum, 1995), 395–450.

67 Modern kiadása: *Piarista iskoladrámák II*, szerk., kiad. CZIBULA Katalin, DEMETER Júlia, KILIÁN István, PINTÉR Márta Zsuzsanna RMDE, XVIII. 5/2 (Budapest: Argumentum, 2007), 325–384.

68 [Simai], „hasznos szép három munkái – úgymint: a Mesterséges Ravaszság, Váratlan Vendég és Igaz Házi – esmeretesekek már külföldben is a Hazában, – Az elsőt, néhány eszetendővel jádották volt már az előtt az Enyedi Reform. Kollégiumban, Gyöngyösön, Baján, Kalotsán, s Nagy-Károlyban”. *Hadi és Más Nevezetes Történetek* 1791. május 27. I. 662–663. Idézi: WELLMANN, i. m., 76–77.

69 Az előbbi a *L’Avaré*, az utóbbi a *Sganarelle* magyarítása. Modern kiadásukat lásd: *Piarista iskoladrámák II*, i. m., 667–756, 629–666.

70 BAYER József, „A XVIII. század Molière fordításai”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 5 (1895): 282–293, 283.

Molière vígjátékai közül egészen idáig csak azok voltak jelen az iskolai színpadon, amelyekben nagyon kevés a női szereplő, amelyekben nincs szerelmi szál, és amelyek leginkább tanító jellegűek, vagyis az *Úrhatnám polgár*, a *Fösvény* vagy a *Scapin furfangjai*. A *Próba* című zsebkönyvben közölt két darab azonban már nem ebbe a csoportba tartozik.⁷¹ A szövegek elemzése alapján Weitzner Leó megállapította,⁷² hogy a két fordítás francia eredetiből, tehát *nem* közvetítő nyelvből készült, és két különböző diák munkája (még a szerepnevek helyesírása is más), és hogy *Az erőszakos házasság* fordítója kevésbé jól tudott franciául, mint a *Kénytelenségből való orvos* fordítója.⁷³ Az előbbi az 1673-as, az utóbbi az 1668-as első kiadásból dolgozott.⁷⁴

Az *erőszakos házasság*⁷⁵ szövegének első része gondosabb, jobban kidolgozott, a 8. jelenettől kezdve (valószínűleg az idő rövidsége miatt) több a kihagyás és a betoldás, a gallicizmus. A betoldások egy része a szerzői utasításokban található.⁷⁶ A fordító igyekezett teljesen hűen fordítani, még akkor is, ha ez az érthetőség rovására ment, ugyanakkor életszerűen, magyarosan adta vissza a francia szólásokat, felkiáltásokat, káromkodásokat. A szerepneveket nem magyarosította, csak a helyesírásukat változtatta meg, a két egyiptomi szolgáló (Deux egyiptiennes) viszont „Két cigánynék” lesz a fordításban. A *Kénytelenségből való orvos*⁷⁷ címlapján utalás is van a francia eredetiből való fordításra: „Fordítottott Frantziából A Társaságnak égy Tagja által 1791-ben.” Az ismeretlen fordító kiváló munkát végzett, ragaszkodott az eredeti szöveghez, de ahol kellett, ott szabadabban és bátrabban változtatott a szövegen, mint *Az erőszakos házasság* fordítója. A francia kifejezéseket és szólásokat mindenhol a magyar megfelelőjükkel helyettesítette, a latin kifejezéseket viszont megtartotta.⁷⁸

Ugyanezt a két darabot fordította le 1797-ben Kazinczy Ferenc is, úgy, hogy nem tudott a nagyenyedi kiadványról.⁷⁹

71 Ugyanebben az évtizedben Szomor Máté lefordította az *Amphitruont* is (1794), amely szintén ebbe a regiszterbe tartozik. Modern kiadása: *Kollégiumi drámagyűjtemények, i. m.*, 1041–1110. Ezzel együtt négy új Molière-fordítás készült (Kazinczy fordításai mellett).

72 WEITZNER Leó, *Az első magyar Molière fordítások*, (Budapest: 1917).

73 WEITZNER, *i. m.*, 39. Ugyanezt megerősíti Vasshegyi Margit is: VASSHEGYI Margit, *A magyar Molière fordítások*, (Budapest: 1926), 10–12.

74 WEITZNER, *i. m.*, 32, 40.

75 A darab eredeti címe: *Le mariage forcé*, 1664. január 29-én játszották először, február 15-én volt a bemutatója a francia udvarban. A balett szövegkönyve 1664-ben jelent meg, a teljes szöveg 1668-ban, majd 1682-ben került kiadásra.

76 WEITZNER, *i. m.*, 32.

77 A mű eredeti címe: *Le Médecin malgré lui*, bemutatója 1666. augusztus 6-án volt. Az első kiadás 1667-ben jelent meg, ezt követte az 1673-as, majd az 1734-es kiadás.

78 WEITZNER, *i. m.*, 40–43. Enyedi Sándor szerint a darabot Berethi Gábor fordította, ő azonban nincs felsorolva *A' Nagyenyedi Magyar Társaság tagjai* között, nem szerepel a matrikulában, és nincs ilyen nevű színész sem, az adatot tehát nem tudjuk ellenőrizni. ENYEDI Sándor, *Az erdélyi magyar színháztörténet kezdetei*, (Bukarest: Kriterion, 1982), 124.

79 A szövegek kritikai kiadása: KAZINCZY Ferenc Művei, *Külföldi Játékszín*, s.a.r. CZIBULA Katalin, DEMETER Júlia (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009). „A' kéntelen házasság”, in *Külföldi Játékszín*, 71–91., s.a.r. DEMETER Júlia, jegyzetek: 361–370. „A' botcsinálta Doktor”, in *Külföldi Játékszín*, 93–120., s.a.r. DEMETER Júlia, jegyzetek: 370–376.

A' *Medecin malgré lui*-t még Debreczenben megolvastam. Fiatal ember' munkája, megtetszik a' fordításon a gyakorlatlan és bátortalan kéz. Valóban nem leltem benne talán egy szót is, amit tudva való hasznomra fordíthatnék. Azonban igen örvendek, hogy minek előtte az én fordításom Kócsy Úrnak kezébe ment, és nem sokára az olvasó Közönség kezében még, meg olvashattam.⁸⁰

Kazinczy nem fordítást, hanem magyarítást készített, a szerepneveket és a helyneveket is megváltoztatta. Mindkét darabja – többszöri átdolgozás után –1837-ben jelent meg a *Külföldi Játsszósínben*.

A Társasággal egy időben, 1791-ben alakítottak egy *Théátrális Társaságot* is Nagyenyeden. Ennek a társaságnak nem ismerjük a névsorát, és nem maradtak fenn az iratai sem. Tekintve azt, hogy már évek óta rendszeresen vannak színielőadások Nagyenyeden, ennek a törekvésnek inkább csak az eddigi gyakorlat formalizálása, hivatalossá tétele (és az esetleges mecénások megnyerése) miatt lehetett létjogosultsága. A nagyenyedi iskolai színjátszás a *Théátrális Társaság* megalakulása előtt is folyamatos volt.⁸¹ A 17. század végétől tudjuk dokumentálni ezt a hagyományt, de a 18. század közepéről nincs adatunk. Valamikor az 1770-es-1780-as években kezdődött újra a rendszeres színjátszás.⁸² A *Magyar Kurír*t tudósító nagyenyedi levelező így írt erről:

Nagy Enyeden, nem hazudok, ha azt mondom, hogy tizenöt esztendőktől fogva minden kollegyomi esztendők egy Theatrális Játékkal rekesztetnek bé. Többnyire két része van a Játéknak; az első szomorú, az utolsó víg. [...] Nem írhatom le, milyen sokat használt ez az eszköz az Enyedi bárdolatlan népnek pallérozására; ez az érzés nélkül való sokaság már kezd érezni, és magam láttam olyan embert, a ki ez előtt a legszomorúbb történetet is nevette, de az elmúlt esztendőben nem állhatta meg, hogy ne sírjon.⁸³

Ezt a gyakorlatot igazolja Zeyk János⁸⁴ önéletírása is:

Szabályosan egy szomorú s egy vígjáték-darab adatának egyszerre. A játékszín az iskola belső udvarán állítaték föl, s a nézők ülései a szemközti udvar földszínén s emeletes erkélyeken valának elrendezve. Reggeli hét-nyolc órától fogva délutáni egy-két óráig tartta az előadás. Hangáskart helybeli s néha nagyszabeni cigányok alakítának. [...] Több százat, sőt ezeret is haladott meg

80 Kazinczy levele Kozma Gergelynek, idézi: *Külföldi Játsszósín, i. m.*, 365.

81 VARGA, 1988, *i. m.*, 466–471.

82 VITA, *i. m.*, 6–7.

83 *Magyar Kurír*, 1792. július 31. (61. szám, 951–952.); VARGA, 1988, *i. m.*, 466.

84 VARGA, 1988, *i. m.*, 470–471. Zeyk János (1783–1860) később maga is írt színjátékokat: *Balduina*, Libánoni Driáshölgy. Eredeti ős regényes hősszínmű öt szakaszban. Kolozsvár, 1842., *Dékébál*. Utolsó dák király. Vagy Kolozsvárrott a hídkapu legfontosabb órája. Eredeti nagy hős színmű öt szakaszban. Kolozsvár, 1843. SZINNYEI, <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>

a nézők száma [...] Az ajándékként begyűlt pénzből hangászok s egyéb költségek fizettetve – a fönmaradt rész a kilenc köztanítók által adatott iskolai közmulatságra – még azon estén fordíttaték rendesen.

Az életrajzi adatok szerint Zeyk János 1794–1804 között tanult a kollégiumban, tehát 1792 után is hasonló dramaturgiai modell szerint folytak az előadások.

A megalakulás után, 1792. június 29-én volt egy olyan előadás, amely valószínűleg már az új társasághoz köthető: Voltaire *Brutus* című darabját és a *Diaeta* című eredeti magyar vígjátékot mutatták be a diákok. A *Magyar Hírmondó* 1792. július 27-én ezt írta:

Az idevaló Reform. Kollégyiom rend-szerént el-jázdik minden esztendőben egy Teátromi Darabot. Ezen bé-vett szokás szerént, Jun. 29-dikén, ama nevezetes szomorú Játékot Voltér Brutusát jádzotta, leg alább is ezer Nézők előtt. Derekassan ment végbe a jádzás átallyában, főképp Orbán Péter nevezetű Ifju, a ki Brutus személyét viselte, ugy jádzott, hogy mindeneknek tökéletes meg-elégedéseket érdemlette.⁸⁵

Az előadásról a *Magyar Kurír* július 17-én számolt be, a részletes tudósítás szerint az előadásban a lapot is megpróbálták kifigurázni, de ez nem sikerült:

Itt a Ref. kollegyomban tanito Déak Praeceptorok Voltérnak Brutus nevű játékját egy vig-játékkal edgyütt a múlt hónapnak 29-dikén el-jázdodák. Mint-hogy éppen akkor tartaték a V[ár]megye közönséges gyűlése, igen sok méltóságok valának ezen játéknak nézői. A Komédia matériája volt a Diéta, holott [...] Gyepesy Úrfi a sok paszomántos parádé miatt mindenéből ki-pusztult. Ezen Játék igen jelesen és mindeneknek kedvek szerint ment véghez, hanem az az egy tsak ugyan ki tettzett belölle, hogy a Deák egy olyan maga el-hitt kevély semmi, kiből még tsak idővel lehet valami. Ezek a nagyobb füstű, mint valóságú, szegény gyóltis inges kevély valamik, azaz Humanissimus Praeceptorok – minden professoraik és Kurátoraik hire nélkül egy Magyar Kurírt is vittek volt fel a Theatrumra és e mellett az ott lévő Posta-mester Ur ellen egy Correspondens Levelet, melly által ezt mind a kettőt [...] ki akarták satirizálni; de az egész dolog ki-mutatta, hogy Tzinege fogó tök koholmánya, és annál rosszabbul jött ki, mivel ezt a Professorok közül némellyek a Theátrumon észre vévén, a Humanissimus Praeceptoroknak tsak nem az oldal bordájokra ütegettek a náddal, és a Professorok a Kurátoroknak ezen Deákok ellen panaszt is tettenek.⁸⁶

85 *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, 1792. júl. 27. II. 146. WELLMANN, *i. m.*, 114–115.

86 *Magyar Kurír*, 1792. július 17. (57. szám 894.) VARGA, 1988, *i. m.*, 467.

Az újság július 31-én újra visszatért a témára, amikor az egyik játszó (sőt rendező) diák megírta, hogy a postamester (és a lap) kigúnyolásáról még a résztvevők sem tudtak semmit, az az egyik diák saját akciója volt.⁸⁷

Ami az előadott két darabot illeti, mindkettő a klasszicista drámaprogramot képviseli. Bár a *Diaetáról* nagyon keveset tudunk, a témája és a főszereplő neve alapján ez is egy *Úrhatnám polgár*-variáció lehetett. Molière-en kívül Philippe Néricault Des-touches-nak és Luise Gottschednek is van hasonló témájú darabja: a franciás divat miatt minden pénzét eltékozló főszereplőt végül a kedvese (az iskolai változatokban pedig a bátyja) leckézteti meg. A téma egyik változatát *Pazarlay és Szűkmarkosy* címmel Pálylya István piarista tanár írta meg 1767-ben.⁸⁸ Itt az országgyűlésre készülő újjgazdag (vagy kisnemes) divatmajmolása és tönkrejutása lehetett a humor forrása.

A gyakorlat alapján feltételezhető, hogy Molière-fordítások is színre kerültek a kollégiumban, de erre nincs bizonyítékunk. Vannak azonban adatok arról, hogy a szövegek bekerültek a kolozsvári hivatásos társulat repertoárjába: 1794. január 11-én *Az erószakos házasság* című darabot a *Próbában* megjelent szöveggel adták elő,⁸⁹ ezt bizonyítják az azonos szerepnevek. Az előadás színlapjából két példány is fennmaradt.⁹⁰ A *Kéntelességből való orvost* viszont már Kazinczy fordításában játszották.⁹¹ Nem véletlenül volt ott a társulat tagjainál a *Próba* című zsebkönyv, mivel a kolozsvári hivatásos társulat tagjai közül Fejér István,⁹² Jancsó Pál, Sáska János és Koncz József is⁹³ a nagyenyedi iskola diákja és – valószínűleg – a *Theátrális Társaság* tagja volt.⁹⁴ Jancsó Pál 1783-ban, Koncz József 1788-ban iratkozott be a kollégiumba, nevüknél a matrikulában ez szerepel: „Paulus Jantsó de Gidófalva. (Comoedias.)”, „Josephus Kontz ex Örményszékes. Comoedias.”⁹⁵

87 *Magyar Kurír*, 1792. július 31. (61. szám 951–952.) VARGA, 1988, i. m., 468.

88 Modern kiadása: *Piarista iskoladrámák II.*, 27–108.

89 ENYEDI, i. m., 124.

90 A kolozsvári példány lelőhelye: A Román Akadémia Könyvtára, kolozsvári fiók, Periodika, 12. A színlapból van egy sérült példány Budapesten is: OSZK, Színháztörténeti Tár, Színlapok 1712–1860/VIII./ Színlapok – Kolozsvár.

91 Az 1799. április 28-i, debreceni előadásnak a színlapja is fennmaradt. (OSZK, Színháztörténeti Tár, Színlapok 1712–1860/VIII./ Színlapok – Debrecen) Ekkor valószínűleg Kazinczy fordítását játszották. Lefordította a darabot Kelemen László is, *Tettetett beteg avagy az igaz orvos* címmel 1793-ban. (Színlapja: OSZK, Színháztörténeti Tár – Színlapok).

92 HERPEI János, „A kolozsvári református kollégiumi tanulók iskolai színjátásának előmozdítását kérő felhívás”, in HERPEI János, *A kolozsvári színház és színészet történetéből*, közléteszi SAS Péter (Kolozsvár: Művelődés, 2005), 29.

93 JAROSIEVITZ Erzsébet, „A nagyenyedi iskolai színjátás szerepe az erdélyi magyar színi élet kialakulásában (1792–1848)”, in *Barokk színház – barokk dráma*, Az 1994. évi egri Iskoladráma és barokk című konferencia előadásai, szerk. PINTÉR Márta Zsuzsanna (Debrecen: Ethnica, 1997), 121.

94 VITA, i. m., 10.

95 JANCÓS, i. m., 185, 189.

A kolozsvári diáktársaság

Herepei János hívta fel a figyelmet arra, hogy 1792 körül létezhetett egy *kolozsvári theátrális társaság* is, legalábbis erre következtethetünk egy dátum nélküli aprónyomtatványból, amely a református kollégium nyomdájában készült.⁹⁶ Az iskolai színjátszás támogatását kérő levél alján ugyan nem szerepel a *társaság* megnevezés, de az aláírás megfogalmazása: „A’ Kolozsvári Refor. Collégiumnak ezen végre igyekező Tagjai” egy közös célt és egy közös társaságot sejtet.

Herepei János szerint a nagyenyedi társaság lehetett az inspirálója a kezdeményezésnek, amit az is megerősít, hogy a kolozsvári kollégium főkurátora ekkor báró Nalácz József, gróf Torotzkai Pál sógora volt. A magyar felvilágosodás kutatói által jól ismert Nalácz is a francia kultúra követője, több művet fordított franciából.⁹⁷ A tanárok közt van ekkor Sófalvi József (1783–1794 között volt a kollégium professzora), aki szintén fordít francia műveket.⁹⁸ A bevezető reflektál az eddigi kezdeményezésekre, és éppen arra hivatkozva kér támogatást a főúri patrónusoktól (a fennmaradt levél címzettje báró Dániel István özvegye, gróf Mikes Anna), hogy már minden kollégiumban van rendszeres színjátszás, csak éppen Kolozsvárott nincs.

Minthogy az Erdélyi Magyar kollégiumokban eleitől fogva szokásban volt az, hogy minden esztendőben az ifjúság közönséges megpróbáltatásának idején [azaz a közvizsgakor!] Komédiákat játszódnak, a’ mellyek mind a’ bátorságnak nevelésére ’s öregbítésére, mind pedig a’ jó erkölcsöknek gyakorlására szoktak utat nyitni; értettük pedig sokaktól, hogy ezen hasznos szokás tsak a’ mi Collégiumunkban hibázik; más-felől ezen szükséges gyakorlásnak legelső elkezdése mind Méltóságos Curator, mind T. Professor Urainktól helyben hagyattatott: Ezen okoknak meg-gondolásából arra indítottunk,

96 „Legközvetlenebb buzdításul pedig aligha szolgálhatott más, mint az enyediék 1791-ben megalakult „Theátrális társaság”-ának működése, amely 1792. január [helyesen: június] 29-én lépett nyilvánosság elé.” HEREPEI, *i. m.*, 24.

97 Nalácz József (1748–1822) 1755-től a nagyenyedi kollégiumban tanult, azután a királyi táblán volt jegyző, 1766-tól a bécsi magyar testőrség tagja lett. 1788-tól a kolozsvári kerületi tábla alelnöke, az erdélyi Kormánysház tagja, 1792-től Zaránd megye főispánja, 1796-tól a nagyenyedi kollégium főgondnoka is. A Bessenyei-féle *Jámbor szándék* megjelenése után (1790) ezer forintot ajánlott fel egy magyar tudós társaság felállítására. Munkái: *Eufémia, vagy a vallás győzedelme*. [szomorújáték franciából, d’Arnaud után], Pozsony, 1783., *A szerencsétlen szerelmesek, avagy gróf Comens*, [szomorújáték franciából d’Arnaud után], Pozsony, 1793., *Yung éjjelei avagy siralmi*, mellyet francziából fordított. Nagy-Szeben, 1801. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html>

98 Sófalvi József (1745–1794) Máramaroszigeten, majd 1764-től a kolozsvári kollégiumban tanult, 1768-ban a kollégium könyvtárnoka volt. 1771–1776 között Göttingában és Leidenben tanult. Ezután Nagyszébenben és Kendilónán működött református papként, 1783-tól haláláig a kolozsvári Református Kollégium tanára volt. Franciából fordított műve: *Oeconomia vitae humanae, azaz az ember életét igazgató bölcs regulák, melyek egy régi Bramina vagy indiai Filozofus által irattak, és ez előtt nem sokkal ugyan azon eredeti nyelven lévő kézírásból elsőben chinai, azután anglus, német, franczia és más nyelvekre, most pedig újabban ez utolsóból magyarra fordítottak*. [...] Kolozsvár, 1777. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html> HEREPEI, *i. m.*, 25.

hogy mi-is ezen gyakorlásban próbát tégyünk, hogy ha a' mi mostani első próbánk az érdemes Halgatóknak tökéletesen eleget nem tehetne-is.⁹⁹

Az idézet félreérthetetlen utalást tartalmaz a Kolozsvárott kinyomtatott *Próba* című kötetre, és rendszeres színjátszást ígér, sőt – kimondatlanul – ígéretet tesz az új komé diaszövegek létrehozására, pontosabban *fordítására* is. 1793-ban meg is jelent egy fordítás a kolozsvári Református Kollégium nyomdájában: *A' Scapin tsalárdságai. Vig-játék. Három fel-vonásokba. Szerzette J. B. P. Moliere. Fordította K. S. Kolosvárott. Nyomtatott a' Ref. Koll. Betüivel 1793-dik Esztend.* címmel.¹⁰⁰ Talán nem tévedünk nagyot, ha úgy gondoljuk, hogy ez az a szöveg, amelyre a társaság ígéretet tett, így nemcsak a nyomtatott röpirat bizonyítja ennek a kezdeményezésnek a meglétét, hanem maga a lefordított és megjelentetett drámaszöveg is. A kettőt összekapcsolva még jobban látszik a két társaság közötti hasonlóság. A ma *Scapin fufangjai* címmel ismert szöveg évtizedek óta jelen volt már az iskolai színpadokon, Demeter Júlia öt piarista, két jezsuita és egy minorita adaptációját tartja nyilván az 1765–1776 közötti időszakból.¹⁰¹ A kolozsvári fordítás már 1793 előtt készen volt, erről is a *Magyar Hírmondó* tudósította a közönséget:

Azon közelebről jött Nemes Magyar Országi jelentésre, hogy a Teátromi Játék Darabok Fordítói, munkájok tárgyát előre ki-hirdessék, ne hogy egy darabon többen is dolgozzanak, a mint e már sokszor meg-esett: szükségesnek ítélem meg-írni, hogy itten Kolosvárott következő Darabok vagynak rész szerént már fordítva, rész szerént munkában, ugymint: [...] A Szápin tsalárdságai (sic!) vig J. Moliér szerént.¹⁰²

A fordító személyét csak a kezdőbetűk jelzik a címlapon, az OSZK általunk használt példányára ceruzával ráírták: „K. S. Kibédi Sámuel.” Kibédi Sámuel neve nem szerepel a lexikonokban és a színháztörténeti munkákban, de annyit sikerült kideríteni róla, hogy „Kibédi Sámuel, a N[emes] R[eformátus] Coll[égium] togatus tagja” 1785. május 11-én írt egy verses bejegyzést Intze B. Sámuel *Album amicorumába*¹⁰³. Néhány adat azt bizonyítja, hogy református lelkészcsaládból származott, és ő maga is lelkész lett a kollégiumi évek után: a Szamosújvárhoz közeli Néma falunak 1743-ban Kibédi Sámuel volt a lelkésze, Antal Márton gyalui lelkész pedig 1807-ben Kibédi Sámuel leányát, Zsuzsannát vette feleségül.¹⁰⁴ Már az első elemzések is megállapították, hogy ez a leggyen-

99 VARGA, 1988, *i. m.*, 434–435, VITA *i. m.*, 9., HERPEI *i. m.*, 16–26.

100 A szöveg terjedelme 84 nyomtatott oldal, az önálló kötetben megjelent mű nyolcadrét nagyságú.

101 DEMETER Júlia, „Fösvények, parasztok, bohócok (Magyar nyelvű iskolai komédiák)” in *A magyar színház születése*, szerk. DEMETER Júlia (Miskolc: 2000), 322–337.

102 1793. május 9. I. 721–722., WELLMANN, *i. m.*, 147.

103 *Inscriptiones Alborum Amicorum, Szeged*. <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page.search>

104 HERPEI János, „A gyalui iskola régi mesterei”, *Erdélyi Múzeum* 52 (1947): 30–42.

gébb Molière-fordítás a 18. század végén készültek közül. A magyar fordító a mű 1682-es kiadását használta, de nemcsak fordít, hanem magyarít is¹⁰⁵, bár nem olyan mértékben, mint pl. Kazinczy.¹⁰⁶ A banditának felöltöztetett Sylvestert úgy jelenteti meg, mint „Székely katonát”, „Hajdú formára öltözvén”, a gascogne-i tájszólást is székely tájszólással helyettesíti. A sokféle változat helyett a francia személyes névmást (vous) mindenhol kendnek fordítja, a szereplők nem beszélnek egyénítetten a darabban. A francia szavak, kifejezések pontos visszaadásával is vannak gondjai, félrefordításait, bizonytalanságát jelzi, hogy több helyen zárójelbe tesz egy-egy kifejezést.

Ami a kolozsvári Református Kollégiumban folyó iskolai színjátszást illeti, nagyon kevés a forrásunk, de az 1684-ből való első híradástól kezdve szinte minden évtizedből van valamilyen adatunk.¹⁰⁷ Ezek főként alkalmi, lakodalmi játékokról szólnak. Az 1720-as években játszották a Nagy Sándorról és Diogenészről szóló magyar nyelvű darabot, amelynek a szövege is fennmaradt.¹⁰⁸

A röpiratból azonban az tűnik ki, hogy az 1770-es–1780-as években (ellentétben a többi, pl. a debreceni Református Kollégiummal) Kolozsvárott nem volt rendszeres magyar nyelvű színjátszás. Az 1780-as évek végén, a 90-es évek elején azonban egy olyan diák-generáció tanult az intézményben, amelynek tagjai közül többen is hivatást éreztek a színház iránt.¹⁰⁹ A kollégium diákja volt a kolozsvári hivatásos társulat későbbi vezetője, emblemikus alakja, Kótsi Patkó János (1777–1788 között), öccse Kótsi Patkó József (1780–1791),¹¹⁰ Verestói Mihály (1789–1792), Hunyadi Sámuel (1784–1793) és Benkő László (1785?–1793), akik később mindannyian csatlakoztak az első hivatásos kolozsvári társulathoz, így valószínűleg őket kell keresnünk a kezdeményezés mögött.¹¹¹ A *Scapin tsalárdságai* kolozsvári iskolai előadásáról nem tudunk, de lehetséges, hogy megjelenése előtt színre került valamikor 1792-ben. A hivatásos társulat megalakulása után a teátrális társaság máris okafogyottá vált, további sorsáról semmilyen adatunk sincs.

Ennek az évnek a végén, 1792. december 11-én volt az első hivatásos színházi előadás Kolozsvárott, így az iskolai keretek közötti működésre már nem volt szükség. De Kibédi Sámuel fordítása így sem tűnt el nyomtalanul: a színtársulat a második debreceni vendégszereplése idején, 1799. november 1-jén előadott egy színdarabot *Scapin tsalárdságai* címmel.¹¹² Az ekkoriban *Germanico-Hungarian Theatrum*nak nevezett társu-

105 *A Les fourberies de Scapin* 1671-ben jelent meg Párizsban, első bemutatója a Théâtre du Palais Royalban volt 1671. május 24-én. Részletesen foglalkozik a szöveggel a már jelzett tanulmányokban Bayer József, Vasshegyi Margit és Gragger Róbert is.

106 VASSHEGYI *i. m.*, 89.

107 VARGA 1988, *i. m.*, 433–435.

108 *Protestáns iskoladramák I–II*, kiad. VARGA Imre, RMDE, XVIII. 1/1–2 (Budapest: Akadémiai, 1989), I. 453–480.

109 HERPEI János, *A kolozsvári református, i. m.*

110 A diáknévsorban a neve mellett meg is jegyezték: „Jos. Kotsi Cancellista, deinde Comicus, mox Elhio prodigo futurus” HERPEI, *i. m.*, 31. A többi diák nevével is ott van a „morio” (színész) megjegyzés.

111 HERPEI, *i. m.*, 30–34.

112 WELLMANN, *i. m.*, 353.

lat tagjai között ott volt Kótsi Patkó János, Láng Ádám, Koncz József, Sáska János, Jantsó Pál, Ernyi Mihály is, a tizenhárom tagú társulat szinte minden tagja kötődött a két kollégiumhoz, így azt gyaníthatjuk, hogy a vendégszereplésre elvitt színjátékszöveg éppen ez az 1793-as fordítás volt.¹¹³

Ahogy ezek az adatok is bizonyítják, a két erdélyi diáktársaság fontos szerepet játszott a magyar nyelvű színházi élet fellendítésében, a hivatásos színtársulat létrejöttében. Emellett azt is láthatjuk, hogy az általuk készített vígjátékfordítások nem maradtak meg az iskolai kereteken belül, hanem szélesebb körben is hatni tudtak a magyar színházi életre, s gazdagítani tudták a hivatásos színjátszók repertoárját is.

---

113 ENYEDI *i. m.*, 58–59., KERÉNYI Ferenc, *A magyar színikritika kezdetei 1790–1837*, (Budapest: Mundus, 2000), I. 26.